

The Relationship Between the Use of Cyberspace and the Social Capital of People with Physical Disabilities

Zahra Mohammadi *

Assistant Professor, Department of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Mohammad Javad Zahedi Mazandarani

Professor, Department of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Seddigheh Ebrahimian

A. in Sociology, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Introduction

Disability is a global phenomenon, but its manifestations vary across different societies in terms of severity, type, and approach to management. Factors such as war, technology, and increasing population growth have caused an increase in people with physical disabilities in the world. In the past, not much attention was paid to the living conditions of disabled people. With the intellectual and material progress of mankind, conditions have been created for people with physical disabilities to be present in society, increasing the level of trust and participation, and utilizing their abilities.

Social capital is one of the elements of creating cohesion and has an effective role in the participation of people in society, and provides a suitable platform for benefiting from human and physical capital. It also increases trust between community members and the formation of voluntary groups and participation in them.

Communication and information technologies, especially cyberspace, have led to an increase in the amount and type of human communication in the world. With the advancement of this technology, the physical presence of people has become virtual and has created a new form of social life, so that the activities have been transferred from real space to cyberspace. People with disabilities have turned to using cyberspace in recent years. Therefore, it is important to study the effects and consequences of using cyberspace among disabled people. In this research, the use of Telegram, WhatsApp, Instagram, and other internet services was considered as

* Corresponding Author: zmohammadiz@pnu.ac.ir

How to Cite: Mohammadi, Z; Zahedi Mazandarani, M. J; Ebrahimian, S. (2024). The relationship between the use of virtual space and the social capital of People with physical disabilities, *Journal of Social Work Research*, 11(39), 1-34.

cyberspace. The research question is whether the use of this cyberspace by people with physical disabilities is related to social capital and its components.

Research hypotheses were formulated using the theories of Putnam and Bourdieu in the field of social capital and its dimensions, as well as the theories of Castells and Bourdieu in the field of social networks.

Literature Review

Zarin Kafshian (2019) dealt with the relationship between society's negative attitude and the exclusion of disabled people from society in a mixed-method study. The result: The more negative the attitude towards disabled people is, the more severely disabled people experience social exclusion. Dastiar and Mohammadi (2015) discussed the relationship between social capital and empowerment of 370 physically disabled people. The result: As the social capital of disabled people increases, their ability increases. Krisian et al. (2021) investigated the effect of social capital on improving mental well-being. The result: Increasing social capital leads to improvement in people's mental well-being. Matan et al. (2014) compared social capital inequality and health of disabled and non-disabled people in Australia. The result: In terms of formal and informal networks and social support, disabled people have a worse situation than healthy people, and inequality is greater for mentally and psychologically disabled people. Huang and Guo (2005) investigated the social capital of 122 Chinese disabled people. The result: More participation in online activities creates higher levels of social capital for disabled people.

Materials and Methods

The research was conducted using a survey method. The statistical population was people with physical disabilities covered by the Welfare Organization of Tehran province. The sample number was 383, and the sampling method was stratified and based on the type of disability. The data was filled out through a questionnaire with the help of the researcher. Hypotheses were tested using SPSS software, Pearson's correlation coefficient, and analysis of variance and regression.

Results

More than half of people with physical disabilities had higher education. This point shows that nowadays, disability is not an obstacle to continuing education. Furthermore, half of the disabled people were employed, and despite the types of disabilities they had, they were economically active, but the economic status of most of them was average or lower.

Disabled people used cyberspace the most in searching for news and spending free time, and they used the least services (shopping, medical advice) and earning money. The average variables of using cyberspace and the eight components of social capital of people with physical disabilities are all above average. The results indicated that there is a significant relationship between the use of virtual space levels and the average social capital of people with physical disabilities. 63.8% of the variance of social capital is explained by the use of cyberspace, and this space has a greater impact on interpersonal trust and generalized trust.

Conclusion

The use of cyberspace had a direct and meaningful relationship with trust and social norms. But the use of cyberspace had an inverse and significant relationship with participation and social relations. It can be analyzed that the Internet and social networks can prevent people from paying attention to the face-to-face community and face-to-face interactions.

The final result is that cyberspace is integrated into the daily life cycle, and life in the network is gradually considered as activities outside the network. This technology will gradually continue and expand the transfer of interpersonal relationships. Although face-to-face contacts continue, these contacts are completed through cyberspace in the connection between people in different geographical locations. In this approach, there is a complementary and compensatory view of the virtual world, and it is considered to be the factor of completing communication, trust, support, and, in a word, social capital in the real world.

Keywords: Internet, Social Capital, Cyberspace, People with Physical Disabilities

رابطه استفاده از فضای مجازی با سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی

زهرا محمدی* استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران

محمدجواد زاهدی مازندرانی استاد گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران

صدیقه ابراهیمیان کارشناسی ارشد رشته جامعه شناسی دانشگاه پیام نور، تهران

چکیده

امروزه دسترسی به اینترنت و فضای مجازی در بین همه اقشار جامعه گسترش روزافزونی یافته است و ابعاد مختلف زندگی را تحت تأثیر قرار داده است. هدف پژوهش بررسی رابطه استفاده از فضای مجازی بر سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی است. روش پژوهش پیمایشی و جامعه آماری افراد دچار معلولیت جسمی جسمی حرکتی، بینایی، شنوایی و صوت و گفتار تحت پوشش بهزیستی استان تهران است که با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۳ نفر به شیوه تصادفی طبقه‌ای به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه سرمایه اجتماعی ناهایت و گوشال (۱۹۹۸) استفاده شد. یافته‌ها نشان داد، استفاده افراد دچار معلولیت جسمی از فضای مجازی با اعتماد بین فردی، اعتماد تعمیم یافته، اعتماد نهادی، همیاری، حمایت اجتماعی و انسجام اجتماعی رابطه مستقیم و معناداری داشت. اما استفاده از فضای مجازی با مشارکت اجتماعی و روابط اجتماعی رابطه معکوس و معناداری داشت. به طور کلی ۶۳/۸ درصد از واریانس سرمایه اجتماعی توسط استفاده از فضای مجازی تبیین شده است. استفاده آموزشی و پژوهشی از فضای مجازی نسبت به سایر متغیرها، بیشترین تأثیر را بر سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی تحت پوشش بهزیستی استان تهران داشته است. نتیجه اینکه هر چند استفاده از فضای مجازی موجب کاهش مشارکت و روابط اجتماعی حضوری افراد دچار معلولیت جسمی شده است. اما استفاده بیشتر از این فضا به خصوص در بعد آموزشی موجب همیاری، حمایت، اعتماد و انسجام اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی شده است.

واژه‌های کلیدی: اینترنت، سرمایه اجتماعی، فضای مجازی، افراد دچار معلولیت جسمی

طرح مسئله

معلولیت پدیده‌ای است جهانی، اما در جوامع مختلف از نظر شدت، نوع و نحوه برخورد با آن، شرایط متفاوتی وجود دارد. عواملی مانند جنگ، تکنولوژی، رشد روزافزون جمعیت و... موجب افزایش افراد دچار معلولیت جسمی در جهان شده‌اند. معلولیت در تعریف سازمان بهداشت جهانی چنین آمده است: «مجموعه‌ای از اختلالات جسمانی یا ذهنی که فرد را از ادامه زندگی مستقل فردی و اجتماعی بازمی‌دارد و موجب اختلال در ارتباط بهینه فرد با محیطش می‌شود» (نیازی و قدرتی، ۱۴۰۰: ۷۸؛ WHO, 2011). سوزان وندل^۱، نقدی بر این تعریف وارد کرده است که باید تغییراتی در آن ایجاد شود؛ ساختار و کارکرد طبیعی و توانایی طبیعی برای انجام فعالیت‌ها، بستگی به محیط جسمی، اجتماعی و فرهنگی‌ای دارد که فرد در آن زندگی می‌کند. بر این پایه، نه تنها در بعد سیاسی و اجتماعی و فرهنگی که حتی در بعد زیستی هم معلولیت به هیچ وجه نمی‌تواند تعریف واحدی پیدا کند. در نتیجه سازمان بهداشت جهانی نمی‌تواند یک تعریف واحد را جهانی کند (فهیمی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۱۴).

در دهه ۱۹۷۰ دیدگاه فردی و پزشکی از ناتوانی به چالش کشیده شد و الگوی اجتماعی معلولیت مطرح گردید. سبو سالیمن^۲ (۲۰۱۰) معتقد است فرد دارای معلولیت با محیط و بستر اجتماعی در تعامل است و چگونگی درک فرد دارای معلولیت از ناتوانی تحت تأثیر ارزش‌های فرهنگی جامعه قرار دارد. بنابراین ناتوانی نه تنها تابعی از ناتوانی جسمی فرد، بلکه تحت تأثیر عوامل اجتماعی است. در رویکردهای نوین معلولیت بازنمود اجتماعی داشته و اثرات متقابل افراد دچار معلولیت جسمی و جامعه را به دنبال دارد و حتی برخی محققان معلولیت را برساخته اجتماعی می‌دانند (عبداللهی، ۱۳۹۷: ۱).

در مطالعات جامعه شناختی معلولیت در قالب چهار مکتب قابل بحث است: کارکردگرایان، فرد معلول را به عنوان یک جسم مادی ناقص می‌بینند که در انجام وظایف

1. Susan Wendell

2. Sabo Suleiman

خود ناتوان است. در رویکرد تفسیرگرایان، معلولیت طی یک فرایند تفسیری در تعاملات اجتماعی بر ساخته می‌شود و معلولیت را یک تولید ارادی فعال برای خلق یک هویت اجتماعی تعریف می‌کنند. انسان‌گرایان، معلولیت را علائم اجتماعی فرهنگی تعریف می‌کنند که فرهنگ‌ها آن را تولید می‌کنند. ساختارگرایان نیز معلولیت را به‌عنوان یک فرایند طرد ساختاری، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تعریف می‌کنند که باعث می‌شود فرد دارای معلولیت از عرصه‌های عادی زندگی منزوی شود (لطیفیان و همکاران، ۱۳۹۹: ۶۰؛ به نقل از صادقی فسایی و فاطمی نیا، ۱۳۹۳: ۱۶۰-۱۶۱).

در گذشته توجه چندانی به زندگی معلولین نمی‌شد. به موازات پیشرفت فکری و مادی بشر و بازتعریف مفاهیمی چون ارزش‌های زندگی جمعی، بالندگی و رشد فردی، تلاش شده تا از رویکرد سنتی و منزوی کردن معلولین جسمی جلوگیری به‌عمل آید و شرایط برای حضور در جامعه، افزایش میزان اعتماد و مشارکت و بهره‌برداری از توانایی آنان فراهم شود. معلولیت در شرایط فقدان فرصت‌های زندگی به طرد اجتماعی منجر می‌شود و جامعه برای جذب افراد دچار معلولیت جسمی ملزم به تأمین این فرصت‌هاست (حسینی و صفری، ۱۳۸۷: ۲۶۵). آوولیو^۱ و همکارانش (۲۰۱۳) عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی افراد دچار معلولیت جسمی را مورد بررسی قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که روابط اجتماعی و حمایت اجتماعی از عوامل تاثیرگذار بر کیفیت زندگی این گروه از افراد است.

نیازها و استعدادهای انسان از طریق تعامل و ارتباطات اجتماعی فعلیت می‌یابد اما فرد معلول به دلیل عدم دستیابی به فرصت‌های ارتباطی کافی و یا برخوردهای غلطی که ناشی از درک ناقص جامعه است، خود را طرد از جامعه می‌بیند و به تدریج منزوی شده و سرمایه اجتماعی وی کاهش می‌یابد (ظهیری نیا، ۱۳۹۰: ۱۷۰). سرمایه اجتماعی در کنار سایر سرمایه‌ها نقش مهمی در جامعه ایفاء می‌کند و باعث می‌شود، شبکه‌ای از روابط منسجم میان افراد با یکدیگر و با سازمان‌ها برقرار گردد، یکی از عناصر قابل توجه در ایجاد انسجام تلقی می‌شود و نقش موثری در مشارکت همه افراد جامعه دارد و بستر مناسبی را برای

بهره‌وری از سرمایه انسانی و فیزیکی فراهم می‌کند. همچنین موجب بالا رفتن اعتماد بین افراد جامعه و تشکیل گروه‌های داوطلبانه و مشارکت در آنها می‌شود. بنابراین با ایجاد و توسعه شبکه‌های ارتباطی می‌توان مشارکت و همکاری در تشکلهای و به تبع آن روحیه همبستگی اجتماعی و اعتماد افراد به یکدیگر در جامعه را افزایش داد.

روابط اجتماعی هسته اصلی جامعه است. فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی، به‌ویژه فضای مجازی، منجر به افزایش میزان و نوع ارتباط انسان‌ها در جهان شده است. با پیشرفت تکنولوژی، حضور فیزیکی افراد حذف و به‌صورت مجازی درآمده و شکل جدیدی از زندگی اجتماعی را ایجاد کرده است، به‌طوری که فعالیت‌ها از فضای واقعی به فضای مجازی منتقل شده‌اند. «فضای مجازی عبارت است از محیطی که در آن برقراری ارتباطات رویت و انتقال اطلاعات در ساختارها و قالب‌هایی به‌عنوان خدمات طراحی و کنترل می‌شود. بنابراین کلیه خدمات، ابزارهای سخت و نرم، محتواها، ارتباطات و قالب‌ها، شامل فضای مجازی می‌شود» (کهوند، ۱۳۹۵: ۲۹). فضای مجازی مترادف با اینترنت نیست اما اینترنت ابزار ورود به فضای مجازی است. «اینترنت سامانه‌ای جهانی از شبکه‌های به هم پیوسته است که از مجموعه پروتکل اینترنت برای ارتباط با یکدیگر استفاده می‌کنند» (سیاح طاهری، ۱۳۹۵: ۳۰).

سرمایه اجتماعی، برخلاف سایر انواع سرمایه که در اشیاء و ابزارهای فیزیکی و در خود کنشگرها ذخیره می‌شود، در شبکه‌های ارتباطی بین کنشگرها به‌وجود آمده و تداوم می‌یابد و قابل تبدیل به انواع سرمایه است. این نوع سرمایه ارتباطات متقابل میان افراد را تقویت کرده و مبادلات آنها را تسهیل می‌کند، به‌طوری که وقتی میزان سرمایه اجتماعی در جامعه بالا باشد، فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی راحت‌تر و کم‌هزینه‌تر صورت می‌گیرند و سبب رشد و شکوفایی اقتصادی و اجتماعی می‌گردند (پناهی و پناهی، ۱۳۹۴: ۱۶). بنابراین شناسایی عواملی که موجب افزایش سرمایه اجتماعی اقشار مختلف به‌خصوص افرادی که دارای معلولیت شده‌اند، قابل تأمل است که تاکنون تحقیق جامعی در این رابطه انجام نشده است.

در جامعه افراد معلولی هستند که بنا به عللی (نقص مادرزادی یا عارضی) دچار آسیب جسمی، حرکتی، حسی و ذهنی شده‌اند. این افراد موقعیت شهروندی کمتری دارند و در تعاملات و مشارکت اجتماعی با محدودیت قابل توجهی مواجه‌اند. یکی از دغدغه‌های اصلی افراد دچار معلولیت جسمی طرد آنان از اجتماع است که ممکن است موجب احساس ناکارآمدی در خود شوند. اما با گسترش استفاده از فضای مجازی، افراد دارای معلولیت طی سال‌های اخیر به سمت استفاده از فضای مجازی (مثلاً کمپین معلولان، کانال‌ها و گروه‌های اجتماعی مجازی معلولان و ...) روی آورده‌اند. از این رو مطالعه آثار و پیامدهای کاربرد فضای مجازی در میان افراد دارای معلولیت - به دلیل آنکه در تعامل با جامعه، با مانع روبه‌رو هستند - حائز اهمیت است.

افراد علاوه بر استفاده مستقیم از اینترنت و خدمات اینترنتی، از شبکه‌های مجازی - که به راحتی روی گوشی قابل دسترسی است - مانند واتس‌آپ، تلگرام و اینستاگرام به عنوان پرمخاطب‌ترین شبکه‌ها هم استفاده می‌کنند. لذا در این پژوهش استفاده از تلگرام، واتس‌آپ و اینستاگرام و سایر خدمات اینترنت (شامل جست‌وجوی اخبار، استفاده آموزشی و پژوهشی، ارتباط اینترنتی، گذراندن اوقات فراغت و تفریح، کسب درآمد، استفاده از خدمات خرید و مشاوره پزشکی) به عنوان فضای مجازی در نظر گرفته شد. این پژوهش در پی پاسخ به این سؤال است که آیا استفاده از این فضای مجازی توسط افراد دچار معلولیت جسمی با سرمایه اجتماعی و مولفه‌های آن رابطه‌ای وجود دارد؟

پیشینه تجربی

زرین کفشیان (۱۳۹۹) به رابطه نگرش منفی جامعه با طرد معلولین از اجتماع به روش آمیخته پرداخت. جامعه آماری ۳۶۹ معلول جسمی حرکتی ۶۴-۱۵ سال بودند که در بهزیستی شهر ری پرونده داشتند. یافته‌ها نشان داد؛ هر چه نگرش به معلولین منفی‌تر ارزیابی شود، معلولین طرد اجتماعی شدیدتری را تجربه می‌کنند و بالعکس. نتیجه اینکه حجم

گسترده فقر، بی‌سوادی، بیکاری و ضعف روابط و مشارکت‌های اجتماعی در بین معلولین، با نگرش منفی جامعه نسبت به معلولین رابطه دارد.

رضایی (۱۳۹۷) به رابطه بین میزان ساعات استفاده از شبکه‌های اجتماعی و میزان انسجام اجتماعی ۳۷۸ خانواده با نمونه‌گیری خوشه‌ای در نقده پرداخت. نتیجه اینکه بین میزان ساعات استفاده از شبکه‌های اجتماعی و میزان انسجام اجتماعی خانواده رابطه معکوس و معناداری وجود داشت.

میریوسفی و رحیمی (۱۳۹۶) به رابطه مشارکت ورزشی و سرمایه اجتماعی ۱۷۰ جانباز و معلول زن و مرد ورزشکار کرمان پرداختند. یافته‌ها نشان داد؛ بین مشارکت ورزشی با مشارکت و سرمایه اجتماعی جانبازان و معلولان رابطه مثبت و معناداری وجود داشت اما بین مشارکت ورزشی با حمایت اجتماعی و امنیت اجتماعی رابطه معناداری مشاهده نشد.

دستیار و محمدی (۱۳۹۵) به رابطه بین سرمایه اجتماعی و توانمندسازی ۳۷۰ معلول جسمی حرکتی، حسی و احشایی تحت پوشش بهزیستی استان کهگیلویه و بویراحمد به‌روش پیمایشی پرداختند. نتیجه اینکه با بالا رفتن سرمایه اجتماعی و حضور معلولین در جامعه، توانمندی آنها افزایش یافته و به توانمندسازی آنها کمک می‌شود.

پناهی و پناهی (۱۳۹۴) به رابطه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات با سرمایه اجتماعی ۳۸۸ دانشجوی دانشگاه علامه طباطبائی و خواجه نصیرالدین پرداختند. یافته نشان داد؛ تبعیت از هنجارها و قوانین در گروه‌ها و سازمان‌ها پایینی بود. استفاده از فناوری‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطاتی بر سرمایه اجتماعی تأثیر مثبت داشت. سرمایه اجتماعی، به‌خصوص اعتماد بین شخصی و تعمیم‌یافته دانشجویان نسبتاً بالا بود.

رازقی و امری‌مله (۱۳۹۳) به تأثیر اینترنت بر سرمایه اجتماعی ۳۹۰ جوان قائم‌شهر پرداختند. نتیجه اینکه میانگین سرمایه اجتماعی کاربران اینترنت بالاتر از غیرکاربران بود و اینترنت نقش تکمیل‌کننده را ایفا می‌کرد. میانگین سرمایه اجتماعی برحسب جنسیت، وضعیت تأهل، وضعیت شغلی، نوع شغل، تفاوت معناداری داشت. رابطه درآمد و سرمایه اجتماعی معکوس بود و درآمد بیشترین تأثیر را بر سرمایه اجتماعی داشت.

بالوی و شوکومار^۱ (۲۰۲۲) در پژوهشی به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی در کودکان در کشور ایرلند روی ۱۴۸ کودک پرداختند. نتایج نشان داد سرمایه اجتماعی به تعاملات و روابط کودکان کم می‌کند که در نتیجه سلامت روانی بهتری خواهند داشت و بر رفتار آنها با محیط تأثیرگذار است و منجر به افزایش بهبود رفتار کودکان خواهد شد.

کریسیان^۲ و همکارانش (۲۰۲۱) به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر بهبود رفاه ذهنی روی ۱۰۸ نفر از افراد بزرگسال با درآمد پایین و متوسط پرداختند. نتایج نشان داد افزایش سرمایه اجتماعی منجر به بهبود رفاه افراد از نظر ذهنی می‌شود و افرادی که درآمد پایین‌تری دارند، هنگامی که افزایش سرمایه اجتماعی در جامعه را درک کنند، از نظر افکار ذهنی دچار آرامش خیال می‌شوند.

متان^۳ و همکاران (۲۰۱۴) به مقایسه نابرابری سرمایه اجتماعی و سلامت معلولین (حسی، گفتاری، جسمی، روانی و فکری) و غیرمعلولین با ۱۵۰۲۸ نفر در استرالیا پرداختند. نتیجه اینکه معلولین از نظر شبکه‌های رسمی، غیررسمی و حمایت اجتماعی وضعیت بدتری نسبت به افراد سالم دارند و نابرابری برای معلولین ذهنی و روانی بیشتر است.

فولاری^۴ و دیگران (۲۰۱۰) تحقیقی درک شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اینترنتی در کالج ناند هندوستان با هدف نحوه شکل‌گیری و حفظ سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی انجام دادند. یافته نشان داد که اشکال جدیدی از سرمایه اجتماعی و ارتباطات در سایت‌های شبکه اجتماعی ایجاد می‌شوند.

جمیز^۵ (۲۰۰۹) تحقیق مکانیسم‌های مشارکت در تکنولوژی اطلاعات در کشورهای در حال توسعه، سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی انجام داد. نتیجه اینکه اینترنت عامل تسهیل‌کننده روابط اجتماعی است و تکنولوژی اطلاعات توانایی کاهش هزینه ارتباطات و معاشرت را دارد و باعث تشدید روابط اجتماعی می‌شود.

-
1. Bwalya & Sukumar
 2. Christian
 3. Methane
 4. Phulari
 5. James

کیم^۱ (۲۰۰۷) پیمایش استفاده از رسانه، سرمایه اجتماعی و مشارکت اجتماعی را در کره جنوبی با ۵۲۷ نفر انجام داد. نتیجه اینکه استفاده از اینترنت، تأثیر مثبتی بر روابط دوستی، اعتماد درون گروهی و روابط اجتماعی غیررسمی داشته و سرمایه اجتماعی را افزایش می‌دهد.

هوانگ و گو^۲ (۲۰۰۵) به سرمایه اجتماعی ۱۲۲ معلول آنلاین چینی پرداختند. هدف درک جنبه‌های اجتماعی اینترنت و تأثیر آن بر ایجاد شبکه معلولان بود. نتیجه اینکه معلولین آنلاین سرمایه اجتماعی بالای داشتند و مشارکت بیشتر در فعالیت‌های آنلاین، سطوح بالاتری از سرمایه اجتماعی برای معلولان ایجاد می‌کرد.

مطالعات در مورد سرمایه اجتماعی و استفاده از فضای مجازی در حال افزایش است و هریک از پژوهش‌ها یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی را مورد آزمون قرار داده‌اند و یا از فضای مجازی یک یا دو شبکه را مدنظر قرار داده‌اند. مهم‌تر اینکه این دسته از پژوهش‌ها در مورد افراد دارای معلولیت، کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند و تحقیقی با که تمام ابعاد و مولفه‌های سرمایه اجتماعی و علاوه بر استفاده مستقیم از اینترنت، سه شبکه پرتفردار را به‌خصوص در مورد افراد دچار معلولیت جسمی - که به لحاظ ارتباطات در جامعه مشکلات خاص خود را دارند- انجام نشده و ضروری است که مورد توجه قرار گیرد.

مبانی و چارچوب نظری

سرمایه اجتماعی را می‌توان منابعی تعریف کرد که میراث روابط اجتماعی است و کنش جمعی را تسهیل می‌کند. این منابع که از طریق اجتماعی شدن حاصل می‌شود دربرگیرنده اعتماد، هنجارهای مشارکتی و شبکه‌هایی از پیوندهای اجتماعی است و موجب گردآمدن افراد به‌صورتی منسجم به‌منظور تأمین هدفی مشترک می‌گردد. سوبدی و فرزادمند^۳ (۲۰۲۰) سرمایه اجتماعی را سیستمی از روابط اجتماعی تعریف کردند. سنچز^۴ و

1. Kim

2. Huang and Gu

3. Subedi

4. Sanchez

همکارانش (۲۰۲۱) معتقدند سرمایه با روابط یا تعامل‌های فیزیکی بین افراد در یک نظام اجتماعی ایجاد می‌شود. سرمایه اجتماعی نوعی محصول اجتماعی ناشی از تعامل است و بر روابط میان انسان‌ها تمرکز دارد، روابطی که روزمره و در طول عمر انسان‌ها جریان دارد و رفتار و نگرش افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد (العیدانی، یاسوری و انصاری، ۱۴۰۲: ۳۲۹). بورديو معتقد است: «سرمایه اجتماعی، جمع منابع واقعی یا بالقوه‌ای بوده که حاصل شبکه‌های با دوام کمابیش نهادینه شده، آشنایی و شناخت متقابل یا به بیان دیگر عضویت در یک گروه است. شبکه‌ای که در هر یک از اعضای خود را از پشتیبانی سرمایه اجتماعی برخوردار می‌کند و آنان را مستحق اعتبار می‌سازد» (پاتنام و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۴۷). پاتنام^۱ روی مفهوم سرمایه اجتماعی متمرکز شده و پژوهش‌های بنیادینی برای سنجش و کاربرد این واژه انجام داده است. وی بر عوامل رابطه‌ای از جمله، هنجارهای اعتماد و ارتباط متقابل تمرکز می‌کند. سرمایه اجتماعی پاتنام دارای سه بعد اعتماد اجتماعی، هنجار اجتماعی و شبکه اجتماعی است:

۱- اعتماد اجتماعی؛ اعتماد اهمیت حیاتی برای کارکرد صحیح جامعه دارد و چنانچه به هنجار عمومی تبدیل شود، میزان زیادی از آسیب‌های اجتماعی کاهش یافته، روابط اجتماعی تحکیم و تقویت شده و هزینه تعاملات اجتماعی کاهش می‌یابد. در نتیجه جامعه در مسیر همکاری و مشارکت مدیریتی حرکت خواهد نمود. از دیدگاه جامعه‌شناسی اعتماد شامل اعتماد بین فردی/شخصی، تعمیم‌یافته/بین گروهی و نهادی/مدنی است؛ اعتماد بین شخصی؛ براساس روابط مستقیم و چهره‌به‌چهره شناخته می‌شود و مبتنی بر روابط بین افراد است و حوزه‌ای از تعاملات میان دوستان، همکاران و همچنین اعتماد میان رئیس و کارمندان و معلم و شاگرد و غیره را دربر می‌گیرد. اعتماد تعمیم‌یافته را می‌توان داشتن حسن ظن نسبت به افراد جامعه، جدای از تعلق آنها به گروه‌های قومی و قبیله‌ای تعریف کرد که نه تنها روابط چهره‌به‌چهره را دربر می‌گیرد؛ بلکه حوزه‌ای از کسانی که با ما تعامل دارند و یا می‌توانند داشته باشند را نیز در برمی‌گیرد. این نوع اعتماد بین گروهی و مستلزم

1. Putnam

مشارکت و همکاری تمامی افرادی است که جامعه مدرن امروزی را تشکیل می‌دهند. اعتماد نهادی مبتنی بر میزان مقبولیت، کارایی و اعتماد مردم به نهادهاست. تکیه بر نهادها راهی برای غلبه بر کمبود ساختاری اعتماد در همه ابعاد است. نهادها واسطه اعتماد هستند چون نمایانگر ارزش‌های ویژه‌ای هستند و عملکرد آنها به گونه‌ای است که دلیل و انگیزه وفاداری و اطلاعات از این ارزش‌ها را فراهم می‌آورند (رضاییان و ادریسی، ۱۳۹۷: ۶۲).

۲- هنجارهای اجتماعی؛ هنجار الگوی رفتاری است که روابط و کنش‌های اجتماعی را تنظیم می‌کند. وجود هنجارهای اجتماعی، یک الزام و التزامی میان افراد ایجاد می‌کند که منجر به تسهیل عملکرد می‌شود. هنجار دلالت بر قوانین نانوشته‌ای دارد که در میان جامعه رایج است و افراد از آن تبعیت می‌کنند. هنجارهای اجتماعی دامنه رفتارهای اجتماعی را تعریف و حدود آن را مشخص می‌کنند. چنانچه فرد از این دامنه تجاوز کند، جامعه او را مجازات می‌کند. هنجارهای اجتماعی شامل همیاری، حمایت و انسجام اجتماعی است؛ همیاری به احساس درونی افراد جهت کمک به دیگران اشاره دارد. حمایت اجتماعی به میزان برخورداری از محبت، همراهی و توجه به اعضای خانواده، دوستان و سایر افراد تعریف شده است و حمایت افراد از یکدیگر در زمان نیازمندی است و به صورت حمایت اقتصادی و عاطفی مطرح است. انسجام اجتماعی توافق جمعی میان اعضای یک جامعه است که حاصل پذیرش و درونی کردن نظام ارزشی و هنجاری یک جامعه و تعلق جمعی و تراکمی از تعامل در میان افراد آن جامعه است (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۶).

۳- شبکه‌های اجتماعی؛ شبکه‌های همترازی است که عموماً در یک جامعه مدنی تجسم یافته‌اند. هنجارها و ارزش‌های مرتبط با این پیوندها، برای مردم و در مقیاس وسیع‌تر برای جامعه دارای پیامدهای مهمی است که موجب ایجاد منافع خصوصی و عمومی می‌گردد. خصوصاً شبکه‌هایی که اعضای آن دوستان، همکاران و همسایگان باشند که معمولاً در مجموعه‌ای از وظایف و مسئولیت‌های متقابل همراه با هنجارهای متقابل عمومی قرار دارند. به نحوی که روابط نزدیک، اوضاع را برای همکاری، مشارکت و تعاون و ایجاد منافع جمعی، بهبود می‌بخشد. شبکه‌های اجتماعی به دو شکل مشارکت و روابط اجتماعی

هستند؛ مشارکت را نوعی کنش هدفمند در فرایند تعاملی بین کنشگر و محیط اجتماعی او در جهت نیل به هدف‌های معین و از پیش تعیین شده تعریف کرده‌اند. روابط اجتماعی به تعاملات و ارتباطات بین افراد، اطلاق می‌شود (همان: ۱۱۷).

طبق نظریه کاستلز^۱ زمانی که ارتباط افراد از طریق فضای مجازی بیشتر شود، سرمایه اجتماعی آنها هم بیشتر می‌شود یعنی این گسترش ارتباط می‌تواند زمینه‌ساز اعتماد بیشتر باشد. هنجار اجتماعی عامل درونی کردن هنجارهای جامعه است و پابندی به آنها را تضمین کند و موجب انسجام اجتماعی می‌شود. همیاری و حمایت اجتماعی نشان‌دهنده وابستگی به دیگران و پابندی و تعلق خاطر فرد به هنجارها و انتظارات اجتماعی است. مشارکت و گسترش روابط اجتماعی نیز موجب تعلق خاطر فرد به نهادها شده و سرمایه اجتماعی بیشتری کسب می‌کند (خوش‌فر، ۱۳۸۷: ۶۵).

کاستلز (۱۳۸۰)، ظهور جامعه شبکه‌ای را نتیجه تحول روبه‌جلو در عرصه تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات می‌داند. گسترش منطق شبکه، تغییرات چشمگیری در عملیات و نتایج فرآیندهای تولید، تجربه، قدرت و فرهنگ ایجاد کرده است. کاستلز بر این باور است که فضای مجازی در چرخه زندگی روزمره ادغام می‌شود و به تدریج زندگی در شبکه، همانند فعالیت‌های خارج از شبکه تلقی می‌شود. این فناوری به شیوه‌ای تدریجی موجب تداوم و گسترش انتقال روابط میان فردی از شبکه‌های مکان‌به‌مکان و شخص‌به‌شخص می‌شود. در کنار تماس‌های چهره‌به‌چهره و تلفنی، فضای مجازی پیوند میان افراد در موقعیت‌های جغرافیای مختلف و سازمان‌های هم پیمان را تکمیل می‌کند. در این رویکرد، نگاهی تکمیل‌ساز و جبران‌کننده به جهان مجازی وجود دارد و آن را عامل تکمیل ارتباطات، اعتماد، حمایت و در یک کلام سرمایه اجتماعی در جهان واقعی تلقی می‌کند.

سرمایه اجتماعی افراد در دنیای واقعی و زندگی عادی، به واسطه اینترنت و در فضای مجازی، ابعاد گسترده‌تری به خود می‌گیرد. شبکه اجتماعی مجموعه‌ای از سرویس‌های مبتنی بر وب است که امکان توصیفات عمومی یا خصوصی را برای اشخاص فراهم می‌آورد، یا با دیگر اعضای شبکه ارتباط برقرار کنند و علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های

1. Castells

خودشان را با دیگران به اشتراک بگذارند (Ball & et. Al, 2019: 1171). درواقع شبکه‌های اجتماعی عملکردهای مهم و گوناگونی دارند؛ آن‌ها یک حس تعلق خاطر در فرد به وجود می‌آورند و فرد را در معرض پشتیبانی‌هایی قرار می‌دهند که به صورت انجام کمک‌های گوناگون، از قبیل کمک فکری، ارائه توصیه و پیشنهاد راه‌حل‌ها انجام می‌شود. بورديو (۱۹۸۶) به ابعاد ساختاری شبکه اجتماعی پرداخته و آن را نوعی ابزار دسترسی به منابع اقتصادی و فرهنگی از طریق ارتباطات اجتماعی می‌داند. از نظر وی سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از منابع بالقوه و بالفعلی است که نتیجه مالکیت شبکه بادوامی از روابط نهادی شده بین افراد و گروه‌هاست که دسترسی به فرصت‌ها، اطلاعات، منابع مادی و موقعیت اجتماعی را برای افراد افزایش می‌دهد. تأکید بورديو بر مشارکت فرد در شبکه‌های اجتماعی است که سبب دسترسی به منابع و امکانات گروه می‌شود.

در این میان، سه نوع سرمایه اجتماعی قابل تشخیص است؛ سرمایه اجتماعی چهره به چهره (آفلاین)، سرمایه اجتماعی آنلاین، و سرمایه اجتماعی شبکه‌های اجتماعی. اولین نوع، سرمایه اجتماعی آفلاین است که به پیوندها و منابع اجتماعی اشاره دارد که در برخوردهای رودررو ایجاد می‌شود. دومین نوع سرمایه اجتماعی آنلاین است که به ارتباطات و منابعی اشاره دارد که دسترسی به آن از طریق اینترنت رخ می‌دهد. سرمایه اجتماعی شبکه‌های اجتماعی برای توصیف شکل سوم سرمایه اجتماعی استفاده می‌شود که حتی با سرمایه اجتماعی آنلاین (اینترنت‌محور) متفاوت است. نوع سوم سرمایه اجتماعی برای اشاره به ارتباطات و منابع قابل دسترس از طریق شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌شود. (Huber & et. Al, 2019: 351).

گسترش و توسعه شبکه‌های مجازی ارتباطات و تعاملات انسانی را دستخوش تغییر کرده است (Fenton, Keegan & Parry, 2021: 6) نتایج مطالعات موجود درباره شبکه‌های اجتماعی مجازی حاکی از این است کلیه افراد در فرهنگ‌ها و گروه‌های مختلف معمولاً از شبکه‌های اجتماعی مجازی به شیوه‌های متفاوت استفاده می‌کنند. (محمدی ترکمانی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۸۴). چنانکه در این پژوهش نیز منظور از فضای

مجازی استفاده از شبکه‌های اجتماعی است که گروهی از افراد دارای معلولیت از آن استفاده می‌کنند. با استفاده از نظریه‌های پاتنام و بوردیو در زمینه سرمایه اجتماعی و ابعاد آن و همچنین نظریه‌های کاستلز و بوردیو در زمینه شبکه‌های اجتماعی فرضیه‌های پژوهش به شرح زیر تدوین گردید.

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اصلی: بین استفاده از فضای مجازی و سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی:

- بین استفاده از فضای مجازی و اعتماد بین فردی افراد دچار معلولیت جسمی رابطه معناداری وجود دارد.

- بین استفاده از فضای مجازی و اعتماد تعمیم‌یافته افراد دچار معلولیت جسمی رابطه معناداری وجود دارد.

- بین استفاده از فضای مجازی و اعتماد نهادی افراد دچار معلولیت جسمی رابطه معناداری وجود دارد.

- بین استفاده از فضای مجازی و همیاری افراد دچار معلولیت جسمی رابطه معناداری وجود دارد.

- بین استفاده از فضای مجازی و حمایت اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی رابطه معناداری وجود دارد.

- بین استفاده از فضای مجازی و انسجام اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی رابطه معناداری وجود دارد.

- بین استفاده از فضای مجازی و مشارکت اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی رابطه معناداری وجود دارد.

رابطه استفاده از فضای مجازی با سرمایه اجتماعی افراد ... ، محمدی و همکاران | ۱۷

- بین استفاده از فضای مجازی و روابط اجتماعی در افراد دچار معلولیت جسمی رابطه معناداری وجود دارد.

- بین سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی و نوع استفاده از فضای مجازی رابطه معناداری وجود دارد.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و به‌روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری افراد دچار معلولیت جسمی تحت پوشش پوشش سازمان بهزیستی استان تهران که بر اساس آخرین آمار ۱۹۵۹۲۹ نفر بودند. تعداد نمونه براساس فرمول کوکران ۳۸۳ نفر برآورد گردید. روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و براساس نوع معلولیت بود و در هر طبقه (نوع معلولیت) بر اساس نمونه‌گیری تصادفی سیستماتیک افرادی انتخاب شدند. دسترسی به نمونه‌ها به این لحاظ بود که یکی از نویسندگان مقاله شاغل در سازمان بهزیستی استان تهران بود و لذا دسترسی به لیست جامعه آماری امکان‌پذیر بود.

برای نمونه‌گیری، لیست هر گروه از معلولان جسمی و حرکتی، بینایی، شنوایی، صوت و گفتار به‌طور جداگانه تهیه و سپس به هر فرد در لیست، عددی احتمالی در نرم افزار اکسل اختصاص داده شد و پس از مرتب‌سازی عددی، افراد بالای لیست به‌عنوان نمونه انتخاب شدند و براساس تعداد نمونه با فاصله عدد تصادفی، نمونه‌ها تعیین تا به حدنصاب مورد نظر در هر طبقه رسید. دسترسی به نمونه‌ها از طریق تشکلهایی که این افراد دارند و با رضایت افراد دچار معلولیت انجام شد؛ پرسشنامه‌های مربوط به معلولین جسمی حرکتی توسط خود پژوهشگر و ارتباط با آنها به صورت حضوری و مجازی پر شد. در مورد افراد نابینا برای بعضی پرسشنامه خوانده شده و پاسخ‌ها در پرسشنامه درج گردید و در مواردی نیز با فایل ورد مخصوص نابینایان که به آنها داده شد، پرسشنامه پر شد. برای افراد دارای معلولیت شنوایی، صوت و گفتار، از اعضای انجمن ناشنوایان برای تکمیل پرسشنامه‌ها کمک گرفته شد. به اینصورت که پرسشنامه به رابط ناشنوا داده می‌شد و وی با شیوه

ارتباطی خود پرسشنامه را برای وی تفهیم و پاسخ را دریافت و در پرسشنامه ثبت می‌گردید.

برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استاندارد سرمایه اجتماعی ناهاپیت و گوشال^۱ (۱۹۹۸) و از پرسشنامه محقق ساخته برای میزان استفاده از فضای مجازی استفاده شد. به‌منظور اعتبار ابزار، از نظر کارشناسان و متخصصان (روایی صوری) استفاده شد. برای سنجش سازگاری درونی گویه‌ها از آماره آلفای کرونباخ^۲ استفاده شد که برای همه متغیرها بیش از ۰/۷۰ به‌دست آمد. نرمال بودن توزیع داده‌ها نیز با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف^۳ (k-s) بررسی شد. نتایج آزمون و سطح معناداری آن برای تمامی متغیرها بیشتر از ۰/۰۵ به‌دست آمد و فرض نرمال بودن متغیرها تأیید شد. داده‌ها به‌وسیله نرم‌افزار spss مورد آزمون قرار گرفت. برای آزمون فرضیه‌ها با توجه به نرمال بودن داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل واریانس و رگرسیون استفاده شد.

تعریف عملیاتی: استفاده از فضای مجازی با ۴ گویه به‌صورت طیف لیکرت اندازه‌گیری شد که متوسط استفاده از شبکه‌های واتس‌آپ، تلگرام، اینستاگرام به‌عنوان پرمخاطب‌ترین شبکه‌های مجازی) که به راحتی بر روی گوشی تلفن همراه قابل نصب و دسترسی هستند (نیک قلم، ۱۴۰۱: www.shahrsakhtafzar.com) و سایر خدمات اینترنت در طول یک‌شنبه روز مورد سنجش قرار گرفت. منظور از سایر خدمات اینترنت استفاده از خدمات پایه (موتورهای جستجو)، انتقال پیام (ایمیل و سایر پیام‌رسان‌ها مانند ایمو و اسکایپ و...)، اشتراک‌گذاری (سرویس‌های میزبانی فایل، متن، صوت، عکس و ویدیو در یوتیوب و آپارات و...)، آموزش، پژوهش و تحصیل (دانشگاه‌های آنلاین و وبسایت‌های درس محور)، خدمات شهروندی بین مردم و حاکمیت (اعم از دولت الکترونیک، امور قضایی، ثبت درخواست‌ها مجوزها و...)، کسب‌وکار (تجارت الکترونیک اعم از خرید و فروش کالا، تراکنش‌های مالی، مبادله بورس و اوراق بهادار و...)، شبکه‌های اجتماعی و

1. Nahapit and Ghoshal
2. Cronbach's Alpha
3. Kolmogorov-Smirnov

پیام‌رسان (شبکه‌های اجتماعی مانند فیس بوک و ...) و تفریح و سرگرمی (شامل انواع بازی‌های رایانه‌ای، گیم‌ها، ورزش‌های فکری و ...) است. برای سنجش این متغیر علاوه بر پرسش از میزان زمان استفاده از فضای مجازی مدنظر پژوهش در طول شبانه روز، انواع استفاده از شبکه‌های اجتماعی و اینترنت که در جدول ۲ یافته‌های پژوهش آمده است، نیز مورد سؤال واقع شد.

سرمایه اجتماعی نیز با پرسشنامه استاندارد و با مولف‌های اعتماد اجتماعی، شبکه اجتماعی و هنجارهای اجتماعی به صورت سؤالات بسته و با طیف لیکرت پرسیده شد. تعاریف مربوط به معلولیت از سالنامه آماری سازمان بهزیستی کشور (۱۳۹۹) گرفته شد: معلول، فردی است که در عملکرد اندام‌های حسی، حرکتی یا ساختار فیزیولوژیک مغز، بر اثر عوامل ژنتیکی، مادرزادی یا بیماری دچار معلولیت شده و دارای انواعی است:

- معلول جسمی - حرکتی: فردی که به دلیل اختلالات در سیستم عصبی، عضلانی و یا اسکلتی، دچار محدودیت در عملکرد اندام‌های فوقانی و تحتانی، تنه و یا ستون فقرات شده و به تبع آن دچار محدودیت در فعالیت‌های روزمره زندگی و یا مشارکت اجتماعی است.

- معلول بینایی: بینایی خفیف (بینایی هر دو چشم توسط عدسی سه تا شش دهم)، بینایی متوسط یا کم بینا (بینایی در هر دو چشم توسط عدسی بین یک دهم تا سه دهم)، بینایی شدید (فرد نابینا).

- معلول شنوایی: شنوایی خفیف (با استفاده از سمعک، مداخلات جراحی و سایر وسایل، مشکل ارتباط کلامی برطرف شود. آستانه شنوایی بین ۲۶ تا ۴۰ دسیبل است)، شنوایی متوسط تا شدید (فرد کم‌شنوا که آستانه شنوایی بین ۴۱ تا ۹۰ دسیبل است)، شنوایی شدید (فرد ناشنوا که آستانه شنوایی بیش از ۹۱ دسی بل است).

- معلول صوت و گفتار: اختلالات در یک یا چند بخش از سیستم اعصاب مرکزی وابسته به گفتار و زبان، دچار ناروانی در گفتار بوده و در مشارکت اجتماعی با محدودیت مواجه است.

یافته‌ها

آمار توصیفی:

ویژگی افراد دچار معلولیت جسمی برحسب سن، وضعیت، میزان تحصیلات، وضع فعالیت، وضعیت اقتصادی، نوع معلولیت، شدت معلولیت، زمان دچار شدن به معلولیت و چگونگی دچار شدن به معلولیت (جدول ۱) پرسیده شد.

جدول ۱- توزیع فراوانی ویژگی‌های افراد دچار معلولیت جسمی

ویژگی افراد دچار معلولیت جسمی		تعداد	درصد
جنسیت	زن	۱۸۷	۴۸/۸۳
	مرد	۱۹۶	۵۱/۱۷
سن	۳۰ سال و کمتر	۱۸۳	۴۷/۷۸
	۳۱-۴۰ سال	۹۰	۲۳/۵۰
	۴۱ سال و بیشتر	۱۱۰	۲۸/۷۲
وضعیت تأهل	مجرد	۱۶۲	۴۲/۳۰
	متاهل	۱۸۴	۴۸/۰۴
	مطلقه و بیوه	۳۷	۹/۶۶
سطح تحصیلات	بی سواد	۱۲	۳/۱۳
	ابتدایی	۱۷	۴/۴۴
	راهنمایی	۴۲	۱۰/۹۷
	دیپلم	۸۹	۲۳/۲۴
	فوق دیپلم	۵۵	۱۴/۳۶
	لیسانس	۱۱۵	۳۰/۰۳
	فوق لیسانس و بالاتر	۵۳	۱۳/۸۳

۵۰/۱۳	۱۹۲	شاغل	وضع فعالیت
۱۴/۳۶	۵۵	بیکار	
۹/۹۲	۳۸	خانه دار	
۹/۹۲	۳۸	دانشجو	
۳/۱۴	۱۲	دانش آموز	
۵/۷۴	۲۲	از کار افتاده	
۶/۷۹	۲۶	سایر	
۹/۹۲	۳۸	بالا	وضعیت اقتصادی
۱۲/۷۹	۴۹	متوسط رو به بالا	
۳۲/۳۸	۱۲۴	متوسط	
۲۵/۰۷	۹۶	متوسط رو به پایین	
۱۹/۸۴	۷۶	پایین	
۲۲/۴۵	۸۶	بینایی	نوع معلولیت
۳۲/۳۸	۱۲۴	شنوایی	
۳۸/۳۸	۱۴۷	جسمی حرکتی	
۶/۷۹	۲۶	صوت و گفتار	
۲۵/۵۹	۹۸	خفیف	شدت معلولیت
۴۳/۰۸	۱۶۵	متوسط	
۱۸/۰۲	۶۹	شدید	
۱۳/۳۱	۵۱	خیلی شدید	
۵۳/۰۰	۲۰۳	بعد از تولد	زمان معلولیت
۴۷/۰۰	۱۸۰	بدو تولد	
۲۳/۷۶	۹۱	ژنتیکی	چگونگی دچار شدن به معلولیت
۲۳/۲۴	۸۹	مادرزادی	
۵۳/۰۰	۲۰۳	اكتسابی	

چنانکه ملاحظه می شود بیش از نیمی از افراد دچار معلولیت جسمی مورد مطالعه دارای تحصیلات عالیه بودند. این نکته نشان دهنده این است که امروزه معلولیت مانعی برای ادامه تحصیل افراد نیست. همچنین نیمی از افراد معلول شاغل بودند و به رغم انواع معلولیتی که دارند، به لحاظ اقتصادی فعالیت دارند اما وضعیت اقتصادی بیشتر آنها متوسط و متوسط رو به پایین بود.

جدول ۲- توزیع فراوانی افراد دچار معلولیت جسمی برحسب بیشترین استفاده از فضای مجازی

بیشترین استفاده از فضای مجازی	تعداد	درصد
استفاده جهت جست و جوی اخبار	۱۰۸	۲۸/۲۰
استفاده آموزشی و پژوهشی	۷۱	۱۸/۵۴
استفاده جهت ارتباط اینترنتی (دید و بازدید و مشارکت مجازی)	۵۸	۱۵/۱۴
استفاده جهت گذراندن اوقات فراغت	۹۱	۲۳/۷۶
کسب درآمد	۳۵	۹/۱۴
استفاده از خدمات (خرید، مشاوره پزشکی)	۲۰	۵/۲۲
جمع	۳۸۳	۱۰۰

چنانکه ملاحظه می شود، معلولین بیشترین استفاده از فضای مجازی را در جستجوی اخبار و بعد در گذراندن اوقات فراغت داشتند و کمترین استفاده را از خدمات (خرید، مشاوره پزشکی) و کسب درآمد داشتند.

جدول ۳- میانگین، انحراف معیار، حداقل و حداکثر نمره متغیرهای مورد مطالعه

شاخصها متغیرها	میانگین	انحراف معیار	حداقل نمره	حداکثر نمره
استفاده از فضای مجازی	۱۱/۲۱	۱/۲۱	۰	۲۰
اعتماد بین فردی	۱۸/۳۳	۳/۳۳	۶	۳۰
اعتماد تعمیم یافته	۲۵/۲۶	۱/۲۶	۸	۴۰
اعتماد نهادی	۳۷/۹۴	۱/۰۶	۱۳	۶۵
مشارکت اجتماعی	۲۳/۲۳	۲/۲۳	۷	۳۵
روابط اجتماعی	۴۹/۸۵	۱/۸۵	۱۶	۸۰
همیاری	۱۳/۱۸	۱/۱۸	۴	۲۰
حمایت اجتماعی	۱۴/۰۲	۲/۰۲	۴	۲۰
انسجام اجتماعی	۲۱/۸۸	۱/۸۸	۷	۳۵

آماره های فوق نشان می دهد که میانگین متغیرهای استفاده از فضای مجازی و هشت مؤلفه سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی، همگی بالاتر از حد متوسط است.

آمار استنباطی:

برای آزمون فرضیه‌ها و نوع ارتباط بین متغیرها از آزمون پیرسون (جدول ۵) استفاده شد.

جدول ۵- ضریب همبستگی بین استفاده از فضای مجازی با سرمایه اجتماعی و مولفه‌های آن

متغیر وابسته	ضریب پیرسون	سطح معناداری (Sig)
سرمایه اجتماعی	.۷۹۵	۰/۰۰۰
اعتماد بین فردی	.۳۹۹	۰/۰۰۰
اعتماد تعمیم یافته	.۴۰۸	۰/۰۰۰
اعتماد نهادی	.۴۲۴	۰/۰۰۰
مشارکت اجتماعی	-.۴۷۱	۰/۰۰۰
روابط اجتماعی	-.۵۰۲	۰/۰۰۰
همیاری	.۳۶۴	۰/۰۰۰
حمایت اجتماعی	.۴۸۵	۰/۰۰۰
انسجام اجتماعی	.۴۲۷	۰/۰۰۰

براساس نتایج به دست آمده، ضریب همبستگی بین استفاده از فضای مجازی با سرمایه اجتماعی $.۷۹۵$ ، در سطح $(Sig \leq ۰/۰۰۰۱)$ معنادار و رابطه مستقیم است. یعنی هر اندازه استفاده از فضای مجازی بیشتر باشد، سرمایه اجتماعی بیشتر می شود. ضریب همبستگی بین استفاده از فضای مجازی با اعتماد بین فردی، اعتماد تعمیم یافته، اعتماد نهادی، همیاری، حمایت اجتماعی و انسجام اجتماعی نشان دهنده رابطه مستقیم و معنادار است. یعنی هر اندازه استفاده از فضای مجازی بیشتر باشد، این مولفه‌ها در نزد افراد دچار معلولیت جسمی افزایش می یابند. اما ضریب همبستگی بین استفاده از فضای مجازی با مشارکت اجتماعی و روابط اجتماعی نشان دهنده رابطه معکوس و معنادار است. یعنی هر چه استفاده از فضای مجازی بیشتر باشد، مشارکت اجتماعی و روابط اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی کمتر می شود.

برای تعیین سطوح استفاده از فضای مجازی و ارتباط با سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت، از آزمون تحلیل واریانس^۱ (جدول ۶) استفاده شده است.

جدول ۶- آزمون تفاوت میانگین سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی بر اساس نوع استفاده از فضای مجازی

سطح معنی داری	F	میانگین مربعات		میانگین	سطوح استفاده از فضای مجازی	متغیر
		درون گروهی	بین گروهی			
۰/۰۰۰	۶۶/۸۲۲	۱۳۵۲۲/۳۹۲	۹۸۲۱/۷۰۵	۱۲/۲۱	جست و جوی اخبار	سرمایه اجتماعی
				۱۲/۶۶	آموزشی و پژوهشی	
				۱۱/۰۳	ارتباط اینترنتی (دید و بازدید و مشارکت مجازی)	
				۱۱/۰۱	گذراندن اوقات فراغت	
				۱۱/۰۷	کسب درآمد	
				۹/۲۸	خدمات (خرید، مشاوره پزشکی)	

بر اساس نتایج به دست آمده از آزمون تحلیل واریانس، در سطح (۰/۰۰۰) مقدار F، ۶۶/۲۲۸ شده است که نشان می دهد بین استفاده از سطوح فضای مجازی و میانگین سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی رابطه معناداری وجود دارد. بیشترین میانگین استفاده از فضای مجازی مؤثر بر سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی مربوط به استفاده آموزشی و پژوهشی و در درجه بعدی جست و جوی اخبار است و کمترین میانگین استفاده از فضای مجازی مؤثر بر سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی مربوط به خدمات (خرید، مشاوره پزشکی) است.

برای تأثیر هریک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته نیاز به انجام آزمون رگرسیون است اما قبل از تحلیل رگرسیون چندگانه پیش فرض های آن (جدول ۷) بررسی شد.

جدول ۷- آزمون عدم هم خطی چندگانه و استقلال تصادفی خطاها

متغیرها	اغماض	VIF	دوربین - واتسون
اعتماد بین فردی	۰/۹۲۱	۱/۴۴	۱/۷۴۱
اعتماد تعمیم یافته	۰/۹۳۳	۱/۴۷	
اعتماد نهادی	۰/۹۰۱	۱/۲۱	
مشارکت اجتماعی	۰/۸۹۹	۱/۱۳	
روابط اجتماعی	۰/۸۸۷	۱/۰۹	
همیاری	۰/۸۸۶	۱/۰۹	
حمایت اجتماعی	۰/۸۵۹	۱/۱۱	
انسجام اجتماعی	۰/۸۹۷	۱/۱۹	

آماره دوربین واتسون بیانگر تفاوت بین مقادیر خطای مشاهده شده است که اگر بین ۱/۵-۲/۵ باشد، نشان استقلال تصادفی خطاهاست. آماره فوق ۱/۷۴۱ می باشد، لذا مفروضه مستقل بودن تصادفی خطاها برقرار است. تشخیص عدم هم خطی چندگانه نیز از پیش فرض های رگرسیون متغیرهای پیشین است. جهت این کار باید مقادیر اغماض^۱ بزرگ تر از ۰/۱ و عامل تورم واریانس (VIF)^۲ کوچک تر از ۱۰ باشد. مقادیر به دست آمده مفروضه عدم هم خطی چندگانه میان متغیرها را تأیید می کند.

جهت همبستگی چندگانه میان متغیرها از تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد (جدول ۸). بدین منظور مولفه های متغیرهای سرمایه اجتماعی به عنوان متغیرهای پیشین و استفاده از فضای مجازی به عنوان متغیر ملاک وارد معادله رگرسیون شدند.

جدول ۸- آزمون رگرسیون چندگانه

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای معیار برآورد
۱	۰/۷۹۹	۰/۶۳۸	۰/۶۳۲	۹/۸۸۹

-
1. Tolerance
 2. Variance inflation factor

ضریب همبستگی چندگانه میان متغیرها برابر با ۰/۷۹۹ و ضریب تعیین تعدیل شده برابر با ۰/۶۳۸ است. یعنی ۶۳/۸ درصد از واریانس سرمایه اجتماعی توسط متغیر پیشین یعنی استفاده از فضای مجازی تبیین می‌شود.

جدول ۹- آزمون تحلیل واریانس

مدل	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مجموع مربعات	آماره F	سطح معناداری
۱ رگرسیون	۶۴۶۲۵/۰۲۴	۶	۱۰۷۷۰/۸۳۷	۱۱۰/۱۲۶	۰/۰۰۰۰
باقیمانده	۳۶۶۷۶/۷۸۸	۳۷۵	۹۷/۸۰۵		
کل	۱۰۱۳۰۱/۸۸۱۲	۳۸۱			

براساس F به دست آمده در سطح معناداری ۰/۰۰۰۰، متغیرهای پیشین از قدرت تبیین بالایی برخوردار بوده و قادرند میزان تغییرات و واریانس متغیر سرمایه اجتماعی را توضیح دهند.

جدول ۱۰- ضرایب رگرسیونی

مدل	ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد	آماره t	سطح معناداری
	B	خطای معیار			
عدد ثابت	۶۴/۱۴۸	۳/۷۶۳		۱۶/۵۱۷	۰/۰۰۰
اعتماد بین فردی	۱/۱۱۹	۰/۱۰۸	۰/۴۳۴	۱۱/۰۸۵	۰/۰۰۰
اعتماد تعمیم یافته	۰/۴۹۸	۰/۰۶۹	۰/۲۳۲	۷/۲۷۳	۰/۰۰۰
اعتماد نهادی	۰/۲۰۸	۰/۱۷۲	۰/۰۵۹	۱/۲۱۳	۰/۰۲۹
مشارکت اجتماعی	-۰/۴۶۱	۰/۱۶۹	-۰/۰۸۶	۲/۷۳۷	۰/۰۰۶
روابط اجتماعی	-۰/۲۲۰	۰/۰۴۵	-۰/۲۰۷	-۴/۸۶۳	۰/۰۰۰
همیاری	۰/۲۰۴	۰/۱۱۴	۰/۰۵۰	۱/۱۱۲	۰/۰۳۸
حمایت اجتماعی	۰/۷۰۴	۰/۰۹۱	۰/۱۹۱	۶/۹۱۲	۰/۰۰۱
انسجام اجتماعی	۰/۵۶۷	۰/۲۳۱	۰/۱۷۵	۴/۳۷۸	۰/۰۰۱

ضرایب رگرسیونی مبنی بر سهم هر یک از متغیرهای پیش‌بین در تبیین سرمایه اجتماعی (جدول ۱۰) ارائه شده است. با توجه به سطح معناداری متغیرها و همچنین بتاهای به‌دست آمده، استفاده از فضای مجازی به ترتیب تأثیر بیشتری بر اعتماد بین‌فردی (۰/۴۳۴)، اعتماد تعمیم‌یافته (۰/۲۳۲)، حمایت اجتماعی (۰/۱۹۱)، انسجام اجتماعی (۰/۱۷۵) داشت. در مورد روابط و مشارکت نیز به ترتیب تأثیر معکوسی داشت.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف تأثیر استفاده از فضای مجازی بر سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی تحت پوشش سازمان بهزیستی استان تهران انجام شد. نتایج تحلیل داده‌ها نشان داد که میانگین استفاده از فضای مجازی و مولفه‌های سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی، همگی بالاتر از حد متوسط بوده است. این نتیجه همسو با نتایج رازقی و امری‌مله (۱۳۹۳) بوده است که میانگین سرمایه اجتماعی در بین کاربران اینترنت بالاتر از غیرکاربران بود و اینترنت نقش تکمیل‌کننده سرمایه اجتماعی را در بین جوانان قائم‌شهر ایفا کرده است. همچنین با نتایج تحقیق پناهی و پناهی (۱۳۹۴) که نشان داد سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان در حد نسبتاً بالایی بود، همخوانی داشت.

بین استفاده از فضای مجازی با اعتماد (بین‌فردی، بین‌گروهی و نهادی) رابطه مستقیم معناداری وجود داشت. این یافته با تحقیق فولاری و دیگران (۲۰۱۰) همخوانی داشت. آن‌ها نیز در به این نتیجه رسیدند که شکل‌های جدیدی از سرمایه اجتماعی و ارتباطات در سایت‌های شبکه اجتماعی ایجاد می‌شود. با یافته پناهی و پناهی (۱۳۹۴) همخوانی داشت مبنی بر اینکه اعتماد بین‌فردی و تعمیم‌یافته در بین دانشجویان استفاده‌کننده از فناوری‌های جدید ارتباطاتی در حد نسبتاً بالایی بود. با یافته‌های کیم (۲۰۰۷) همسو بود و استفاده از رسانه و اینترنت در کره جنوبی، تأثیر مثبتی سطح اعتماد بین‌گروهی داشت. در تحلیل این یافته می‌توان گفت که با گسترش فضای مجازی و رسمیت دادن به این فضا به‌خصوص در انجام استفاده در امور مختلف شخصی، عمومی و نهادی خودبخود منجر به افزایش اعتماد به این فضا می‌شود و چاره‌ای جز اعتماد نیست.

بین استفاده از فضای مجازی با هنجار اجتماعی (همیاری، حمایت و انسجام اجتماعی) رابطه مستقیم و معناداری وجود داشت. این یافته با تحقیقات میریوسفی و رحیمی (۱۳۹۶)، متان و همکاران (۲۰۱۴) و رضایی (۱۳۹۷) همسو نبود. در پژوهش متان و همکاران، همیاری و حمایت اجتماعی معلولین نسبت به افراد سالم کمتر بود و در پژوهش رضایی بین میزان ساعات استفاده از شبکه‌های اجتماعی و میزان انسجام اجتماعی خانواده رابطه معکوس و معناداری وجود داشت. در تحلیل نتیجه این یافته و تفاوت آن با سایر پژوهش‌ها، شاید شرایط کرونا و مجازی شدن بیشتر امور باشد که شرایط متفاوت از گذشته شده است.

استفاده از فضای مجازی با مشارکت و روابط اجتماعی رابطه معکوس و معنادار داشت. این یافته با پژوهش جمیز (۲۰۰۹) و هوانگ و گو^۱ (۲۰۰۵) همخوانی نداشت. در پژوهش جمیز، اینترنت عامل تسهیل‌کننده روابط اجتماعی بود و تکنولوژی اطلاعات با کاهش هزینه ارتباطات و معاشرت، باعث تشدید روابط اجتماعی می‌شد. در تحلیل این یافته می‌توان گفت اینترنت و شبکه‌های اجتماعی می‌تواند مانع توجه افراد به اجتماع حضوری شود، زیرا تعاملات شبکه‌ای (مجازی) ذاتاً کم اهمیت‌تر از تعاملات رودرو و حتی تلفنی است. پیوندهای اینترنتی توانایی کمتری نسبت به پیوندهای غیراینترنتی در زمینه ترویج دوستی عمیق و حمایت عاطفی دارند. تعاملات اینترنت ممکن است وقت افراد را برای پرداختن به سایر فعالیت‌ها در ۲۴ ساعت شبانه روز بگیرد و توجه افراد را از محیط‌های فیزیکی اطراف خود و تعامل با دیگران باز دارد. از طرفی نیز سؤالات پرسشنامه استاندارد تاحدی روابط و مشارکت حضوری را می‌سنجد و ممکن است در مورد افراد دچار معلولیت جسمی صدق نکند.

نتایج رگرسیون چندگانه نشان داد که ۶۳/۸ درصد از واریانس سرمایه اجتماعی توسط استفاده از فضای مجازی تبیین می‌شود و این فضا تأثیر بیشتری بر اعتماد بین فردی و بعد بر اعتماد تعمیم‌یافته دارد. در تبیین نظری، یافته‌های پژوهش موید نظر پاتنام در خصوص سرمایه اجتماعی است. پاتنام معتقد است اعتماد اجتماعی، هنجارهای معامله متقابل و تعامل

اجتماعی به سرمایه اجتماعی منجر می‌شوند. بورديو نیز وجود ارتباط و پیوندها را با سرمایه اجتماعی در ارتباط می‌داند. از نظر وی سرمایه اجتماعی جمع منابع واقعی یا بالقوه‌ای است که حاصل شبکه‌های با دوام کمابیش نهادینه شده، آشنایی و شناخت متقابل، یا به بیان دیگر عضویت در یک گروه است (ورکیانی و تاج‌بخش، ۱۳۸۴).

کاستلز نیز، بر این باور است که فضای مجازی در چرخه زندگی روزمره ادغام می‌شود و به تدریج زندگی در شبکه، همانند فعالیت‌های خارج از شبکه تلقی می‌شود. این فناوری به شیوه‌ای تدریجی موجب تداوم و گسترش انتقال روابط میان‌فردی می‌شود. هرچند تماس‌های چهره‌به‌چهره و تلفنی تداوم پیدا خواهد کرد، این تماس‌ها در نتیجه نقش فضای مجازی در پیوند میان افراد حاضر در موقعیت‌های جغرافیای مختلف تکمیل می‌شود. در این رویکرد، نگاهی تکمیلی و جبران‌کننده به جهان مجازی وجود دارد و آن را عامل تکمیل ارتباطات، اعتماد، حمایت و در یک کلام سرمایه اجتماعی در جهان واقعی تلقی می‌کند.

پیشنهاده‌ها

با توجه به نتایج حاصل از پژوهش که فضای مجازی بیش‌ترین تأثیر را بر مؤلفه اعتماد بین‌فردی و تعمیم‌یافته افراد دارای معلولیت داشت، لذا پیشنهاد می‌گردد؛

-مددکاران اجتماعی سازمان بهزیستی استان تهران با تشکیل گروه‌های مجازی برای افراد دارای معلولیت و عضویت مددکاران در این گروه‌ها، نه تنها در اسرع وقت از مشکلات این افراد مطلع و در جهت رفع آن می‌کوشند بلکه اجرای آن موجب افزایش اعتماد نهادی، روابط، حمایت، انسجام و همیاری اجتماعی و در مجموع سرمایه اجتماعی افراد دارای معلولیت می‌شود.

-مددکاران اجتماعی سازمان بهزیستی استان تهران می‌توانند با برگزاری کارگاه‌هایی، زمینه را برای افزایش سواد رسانه‌ای افراد دارای معلولیت فراهم آورند تا استفاده مفید از فضای مجازی داشته باشند.

- مددکاران با شناسایی توانمندی این افراد می‌توانند با ایجاد کارگاه‌های آموزش شغلی در فضای مجازی، زمینه را برای اشتغال و تولید افراد دارای معلولیت، متناسب با نوع معلولیت آنها فراهم نمایند. حتی با توجه به نوع معلولیت آنها، گروه‌های مکمل در فضای مجازی تشکیل دهند تا نیازمندی‌های این افراد توسط خودشان مرتفع شود.

- درنهایت با توجه به گسترش آموزش مجازی سازمان بهزیستی با کمک مددکاران اجتماعی می‌تواند علائق تحصیلی افراد دارای معلولیت را شناسایی و امکان ادامه تحصیل برای آنها را فراهم نمایند.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در این پژوهش همه حقوق مرتبط با اخلاق پژوهش رعایت شده است. تمامی اعضای نمونه با رضایت کامل به سؤالات پژوهش پاسخ دادند و در هر مرحله اختیار تام برای عدم همکاری داشتند. همچنین اصل گمنامی در خصوص پاسخگویان رعایت شده است.

سپاسگزاری

بدین وسیله از سازمان بهزیستی استان تهران و افراد دچار معلولیت تحت پوشش این سازمان بخاطر همکاری و همراهی در این پژوهش، سپاسگزاری می‌شود.

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

ORCID

Zahra Mohammadi		https://orcid.org/0000-0002-2142-2360
Mohammadjavad Zahedi Mazandarani		https://orcid.org/0009-0002-2142-2360
Sedighe Ebrahimiyan		https://orcid.org/0009-0003-1447-0783

منابع

- اخوان ملایری، فائزه، نوغانی، محسن و مظلوم خراسانی، محمد. (۱۳۹۳)، «شبکه‌های اجتماعی مجازی و شادکامی»، دو فصلنامه رسانه و فرهنگ سال چهارم، شماره ۹، ۱-۲۶.
<https://www.sid.ir/filesserver/jf/4012113930201>
- باستانی، سوسن، کمالی، افسانه و صالحی هیکویی، مریم. (۱۳۸۷)، «سرمایه اجتماعی شبکه و اعتماد متقابل بین شخصی»، دو فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران، سال شانزدهم، شماره ۶۱: ۶۰ تا ۹۵.
<http://ensani.ir/file/download/article/20150510141840>
- پاتنام، رابرت؛ بوردیو، پیر؛ تاج‌بخش، کیان؛ کلمن، جیمز سمیوئل؛ افه، کلاوس و فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۸۹)، سرمایه اجتماعی (اعتماد، دموکراسی و توسعه)، افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازه، چاپ سوم.
- پناهی، محمدحسین و پناهی، حسین. (۱۳۹۴)، «بررسی ابعاد و رابطه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات با سرمایه اجتماعی»، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، شماره ۳: ۱-۴۲.
[20170101135007-10044-13.pdf \(ensani.ir\)](http://ensani.ir/20170101135007-10044-13.pdf)
- حسینی، سیدحسن، صفری، فاطمه (۱۳۸۷)، «معلولیت، فقر و طرد اجتماعی»، رفاه اجتماعی، سال هشتم، شماره ۳۰ و ۳۱: ۲۶۵-۲۸۴.
<https://refahj.uswr.ac.ir>
- خوش‌فر. غلامرضا. (۱۳۸۷)، تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی (مطالعه موردی استان گلستان)، پایان‌نامه دکتری، رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- دستیار، وحید و محمدی، اصغر. (۱۳۹۵)، بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و توانمندسازی معلولین جسمی (جسمی حرکتی. حسی و احشایی). کنفرانس جهانی روانشناسی و علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی در آغاز هزاره سوم، دوره سوم، استان کهگیلویه و بویراحمد.
- رازقی، نادر و امری‌مله، فضا. (۱۳۹۳)، «بررسی تأثیر اینترنت بر سرمایه اجتماعی جوانان شهر قائمشهر»، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان، سال شانزدهم، شماره ۴: ۴۵-۶۲.
<https://www.sid.ir/paper/170074>
- رضایی، سیده. سمانه. (۱۳۹۷)، «بررسی رابطه بین میزان ساعات استفاده از شبکه‌های اجتماعی (مجازی) و میزان انسجام اجتماعی خانواده در بین خانواده‌های شهر نقده»، مطالعات جامعه‌شناسی، سال یازدهم، شماره ۳۸: ۲۱-۴۲.
<https://www.sid.ir/paper/222752>
- ریتزر، جورج. (۱۳۸۳)، نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.

- زاهدی، محمدجواد، شیانی، ملیحه و علی پور، پروین. (۱۳۸۸)، «رابطه سرمایه اجتماعی با رفاه اجتماعی»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال نهم، شماره ۳۲: ۱۰۹-۱۳۰.
<https://refahj.uswr.ac.ir/article-1-1870-fa>
- زرین کفشیان، غلامرضا. (۱۳۹۹)، «بررسی رابطه نگرش منفی با طرد معلولین از اجتماع»، تأمین اجتماعی، سال پانزدهم، شماره ۳: ۱۹۱-۲۱۱. <http://ensani.ir/fa/article/453480>
- سالنامه آماری سازمان بهزیستی کشور. (۱۳۹۹).
- سیاح طاهری، محمدحسین. (۱۳۹۵)، حقیقت مجازی (درباره فضای مجازی چه بدانیم و چه بگوییم؟)، جهان مجازی- فضای حقیقی. قم: موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان.
<https://library.tebyan.net/fa/190776>
- ظهیری‌نیا، مصطفی. (۱۳۹۰)، «بررسی پیامدهای فردی و اجتماعی معلولیت»، نشریه پژوهش نامه فرهنگی هرمزگان، سال اول، شماره ۱-۲: ۱۶۲-۱۸۰.
<http://rdch.ir/article-1-112fa.html>
- عبداللهی، رضا. (۱۳۹۷)، درآمدی بر جامعه شناسی قشربندی معلولیت در ایران (واکاوی نابرابری‌های اجتماعی افراد معلول)، تهران: دنیای اقتصاد.
- العیدانی، اسامه، یاسوری، طهمورث و انصاری، منوچهر. (۱۴۰۲)، «شناسایی ابعاد سرمایه اجتماعی اجتماعات برندی آنلاین با تاکید بر ارزش‌های ویژه برند مشتری‌محور در شرکت‌های مخابراتی کشور عراق»، مدیریت سرمایه اجتماعی، سال دهم، شماره ۴: ۳۲۷-۳۳۹. [article_93198_6d0f6f509d5aeb55665a758b0e99d306.pdf \(ut.ac.ir\)](http://ut.ac.ir/article_93198_6d0f6f509d5aeb55665a758b0e99d306.pdf)
- فهیمی، فاطمه، پورمحمدی، نعیمه، فتاحی، سیدمحسن و لک‌زایی، مهدی. (۱۳۹۹)، «تحلیل نقد دیدگاه فمینیستی از تعاریف معلول و معلولیت در اسناد حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی»، پژوهش تطبیقی اسلام و غرب، سال هشتم، شماره ۴: ۲۱۳-۲۳۴.
- کهنوند، محمد. (۱۳۹۵). شبکه عنکبوتی، قم: انتشارات ذکری، چاپ اول.
- کاستلز، مانوئل. (۱۳۸۰)، عصر ارتباطات، قدرت هویت، ترجمه: حسن چاوشیان، تهران: انتشارات طرح نو.
- لطیفیان، مریم، بنی‌اسد، اسما و کمالی، محمد (۱۳۹۹)، «بررسی ابعاد اجتماعی معلولیت، یک مرور نظام مند»، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۶: ۵۳-۱۰۱.
https://rjsw.atu.ac.ir/article_13577
- محمدی ترکمانی، احسان، دهقان، معصومه و خیری، احسان. (۱۴۰۲)، «تبیین ماهیت سرمایه اجتماعی مجازی ورزشی در پلتفرم‌های اجتماعی»، فصلنامه مدیریت سرمایه اجتماعی، سال دوازدهم، شماره ۳: ۲۸۱-۲۹۴. https://journals.ut.ac.ir/article_92901

- میروسنفی، سیدجلیل و رحیمی، یداله. (۱۳۹۶)، «رابطه مشارکت ورزشی و سرمایه اجتماعی جانبازان و معلولان، شهر کرمان»، نشریه طب جانباز، سال نهم، شماره ۳: ۱۴۷-۱۵۳.
<https://www.sid.ir/paper/152235>
- نیازی، نرگس، قدرتی، حسین و قدرتی، شفیعه. (۱۴۰۰)، «شناخت عوامل مؤثر بر وضعیت تمایل و دسترسی افراد دارای معلولیت شهر مشهد به فعالیت‌های داوطلبانه و سنجش میزان تأثیر آنها»، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، سال هشتم، شماره ۳۰: ۷۷-۱۳۵.
 10.22054/RJSW.2022.45656.339
- رضایان، عالی و ادریسی، افسانه. (۱۳۹۷)، «تأثیر شبکه‌های اجتماعی و اعتماد اجتماعی بر مصرف فرهنگی نسل چهارم با تأکید بر تلگرام، اینستاگرام و توییتر»، جامعه پژوهی فرهنگی، سال نهم، شماره ۲: ۵۳-۷۶.
https://socialstudy.ihcs.ac.ir/article_3484
- ورکیانی، فرحناز و تاجبخش، کیان. (۱۳۸۴)، «وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران»، رشد آموزش علوم اجتماعی، سال نهم شماره ۲: ۲-۹.
<https://elmnet.ir/article/2061688-52132>
- Avolio, M., Montagnoli, S., Marino, M., Basso, D., Furia, G., Ricciardi, W, and Debelvis, A. G. (2013). Factors influencing quality of life for disable and nondisable elderly population: the results of a multiple correspondence analysis, Current Gerontology and Geriatrics Research. National Library of Medicine, PMID 23878536, PMCID 3710593.
<https://doi.org/10.1155/2013/258274>
- Ball, C, Francis, J, Huang, KT, and Kadylak, T. (2019). "The Physical- Digital Divide: Exploring the Social Gap Between Digital Natives and Physical Natives", *Journal of Applied Gerontology*, 38 (8), 1167-1184. doi: 10.1177/0733464817732518
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital, in Hand book of Theory and the Search for the Sociology of Education J.G. Richardson*. New York: Greenwood Press.
- Bwalya, J.C. Sukumar, P. (2022). The Relationship between Social Capital and Children's Health Behaviour in Ireland. Available online: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_ID_3418320
- Christian, A.K., Sanuade, O.A., & Okyere, M.A. (2021). Adjaye-Gbewonyo, K. Social capital is associated with improved subjective well-being of older adults with chronic non-communicable disease in six low-and middle-income countries. *Globalization and Health*, 16, 1-11.
<https://digitum.um.es/digitum/bitstream/10201/136784/1/Social>

- Fenton, A., Keegan, B. J., & Parry, K. D. (2021). Understanding Sporting Social Media Brand Communities, Place and Social Capital: A Netnography of Football Fans. *Communication & Sport*, XX(X), 1-12.
doi:10.1177/2167479520986149
- Huang, J & Guo, B. (2005). "Building Social Capital: A Study of the Online Disability Community", *Journal of Disability Studies Quarterly*, Vol 25 No 2, pp 4- 15. doi.org/10.18061/dsq.v25i2.554
- Huber, B., Gil de Zúñiga, H., Diehl, T., & Liu, J. (2019). Effects of second screening: Building social media social capital through dual screen use. *Human Communication Research*, 45 (3), 334-365.
<https://www.researchgate.net/profile/Homero>.
- James, J. (2009). *toward a theorized undersanding of family life and social capital*, Cambridge: routledge.
- Methan, K, Ryna, LM, Susan, B & Anne, F. (2014). "Dietary supplement use by varsity athletes at a Canadian university", *International Journal of Exercise Metabolism*. 15 (2), 195-210. <https://doi.org/10.1123/ijsnem.15.2.195>
- Phulari, S. S, Khamitkar, S. D, Deshmukh, N. K, Bhalchandra, P. U, Lokhande, S. N & Shinde, A. R. (2010). "Understanding formulation of social capital in online social network sites (SNS)" *International Journal of computer science Issues*, 7 (3), 92-96. <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1002/1002.1201>
- Putnam, R. (1995). "Bowling Alone: America,s Declining Social Capital", *Journal of Democracy*, 6 (1), 65-78.
- Sabo Suleiman, K. (2010). The impact of disability on self and society: an agenda for research on rehabilitation of diabled in Nigeria. *Procedia Social and Behavioral Sciience*; 1804-1810.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042810017428>.
- Sánchez,B., Juan, P., & José Y. (2021). Social capital and earnings management in small and medium firms. *In Accounting Forum. Abingdon-on-Thames: Routledge*, 1-24. <https://digitum.um.es/digitum/bitstream/10201/136784/1/Social>
- Subedi, M. & Farazmand, A. (2020). Economic value added (EVA) for performance evaluation of public organizations. *Public Organization Review*, 20 (4), 613-630. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11115>
- WHO- QOL Group. (2011). What is quality of life? *World healt orgqnization OL Assessment Behav Health Serr*, 17 (1), 354- 356.

استناد به این مقاله: محمدی، زهرا؛ زاهدی مازندرانی، محمدجواد و ابراهیمیان، صدیقه. (۱۴۰۳). رابطه استفاده از فضای مجازی با سرمایه اجتماعی افراد دچار معلولیت جسمی، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۱۱ (۳۹)، ۳۴-۱.

Social Work Research Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.